

„Hol az a táj szab az életnek teret,
Mit az Isten csak jókedvében teremt”

Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből
2003 – 2009

A KÖTETET SZERKESZTETTE:
Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna

MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete
Vácrátót

2010

A Kaszonyi-hegy természetvédelmi terület

VARGA ZOLTÁN

A Bereg-Szatmári sík jellegzetessége, hogy a sík alluviális térszínből szigetvulkánók emelkednek ki. Hazai területen ilyen a Kaszonyi- és a Tarpai-hegy, ill. határainkon túl a Nagybégyáni-, a Zápszonyi- és a Dédai-”hegy”. A 156,6 ha kiterjedésű természetvédelmi terület a Kaszonyi-hegynék a D-DK-i részén terül el. A hegy teteje platószerű, rajta az országhatár 160-170 m magasságban húzódik, míg a kiemelkedések ennél csak kevéssel magasabbak (Típet: 176,1 m, Nagyköves: 183,6 m, Bárci-tető: 219,6 m). A legjelentősebb kiemelkedés az országhatáron túli Veresmáj (221 m). Az átlagos lejtésszög csupán 4,5–10° között van, egyes lejtők azonban viszonylag meredek (pl. a Nagyköves D-i lejtője). A hegy K-i oldalába („Szádok-oldal”) szurdok-jellegű, meredek oldalú völgy („zuhogó”) vágódik be. A hegy lábánál fiatal folyami öntéssel borított nedves területek vannak (Sár-virág).

A Kaszonyi-hegyet három, egymással szoros kapcsolatban álló vulkáni kőzet építi fel. Legnagyobb részesedését az üveges szövétű *riolitláva*. Színe vöröses, szalagos szerkezetű. A riolitlávában a Nagyköves régi bányájának színlőjén 2 m vastagságú kaolinos réteg figyelhető meg; tetején 3–4 m vastag *perlit* réteg van, amely tufára vagy horzsakőre települt. Sötétszürke színű, rideg, egyenetlen törésű. *Tufa* és *horzsakő-breccsa* a Batka lejtőjén kerül felszínre. A tufa könnyű, fehéres, kétharmada finomszemcsés üvegpor. A breccsa hasonló megjelenésű, diónyi horzsakövekkel. SiO₂-tartalma 77%, erősen savas. A három kőzettípus képződési ideje eltérő. A kitörések ortoklász-riolituffa és -breccsa szórásával kezdődtek, ezeket riolitláva kiömlések váltották fel. Ezt követték a salakos lávájú, kihűlve perlitet képező kitörések. A legfiatalabb fázisban a plagioklász-riolitláva kiömlése következett be. A Kaszonyi-hegy felszínközeli vulkanitjainak fő tömegét ez utóbbi kiömlés kőzetei alkotják. A vulkanitok fedője áthalmazott, vályogos lösz, mészkonkréciók nélkül. A tetőn és a felső lejtőszakaszokon csak vékony nyirokréteggént van jelen, a meredekebb lejtőkről hiányzik. Kora valószínűleg ugyanúgy középső pleisztocén, mint a Tarpai-hegyen.

A terület éghajlata *mérsékeltlen meleg* (évi átlagban 8,9 °C), *erősen kontinentális*, viszonylag hideg tél (januári átlag: -3,2 °C) és *közepesen csapadékos* (évi átlag: 609 mm). *Élőhelyi szempontból erősen mozaikos*, és csekély kiterjedéséhez mérten *fajgazdag*. Az edényes flóra fajszáma meghaladja a 250-et (eddig 276 faj előfordulásáról van adat), a gerinces fauna fajszáma (nem végleges adat) mintegy 130 faj. A gerinctelen állatcsoportokból jobban kutatottak a puhatestűek (27 faj), ill. egyes rovarcsoportok (egyenesszárnyúak: 26 faj, futóbogarak: 22 faj, lepkék: 278 faj). *A védett és nemzetközi jelentőségű fajok* (kárpáti és dacikus faunaelemek) *száma az utóbbi csoportokból jelentős*, emiatt a terület *különleges értékű*. A terület fő élőhelytípusai az alábbiak.

Száraz *kocsánytalan-dárdáskarjű tölgyes* déli kitettségű, sziklás-törmeléken termőhelyen. A fák növése gyenge, a lombkorona záródása hézagos, természetes újulata alig van, a cserjeszint közepes fejlettségű. Talaja erodált, sekély termőrétegű. A gyepszint gyenge záródású, a mohaszint gyér. Uralkodó fái: *kocsánytalan tölgy* (*Quercus petraea* subsp. *petraea* - állományalkotó) ill. *dárdáskarjű tölgy* (*Qu. petraea* subsp. *dalechampii* - az előbbivel együtt, hibridek is), *ezüsthárs* (*Tilia tomentosa* - csoportokban), *kislevelű hárs* (*T. cordata* - csoportokban), *magas kóris* (*Fraxinus excelsior* - szálanként), *mezei juhar* (*Acer campestre* - kevés). Cserjeszintje felett: *egybibjű- és cseregalagonya* (*Crataegus monogyna*, *C. oxyacantha*), *kökény* (*Prunus spinosa*), *veresgyűrű som* (*Cornus sanguinea*), *fagyal* (*Ligustrum vulgare*), *bibircses kecskerágó* (*Euonymus verrucosus*) stb. Jellemző lágyszárúak: *bablevelű varjúháj* (*Sedum maximum*), *bókoló habszegfű* (*Silene nutans*), *egyeses iszalag* (*Clematis recta*), *enyveszegfű* (*Viscaria vulgaris*), *hegyi gamandor* (*Teucrium montanum*), *kardos permizs* (*Inula ensifolia*), *méreggyilok* (*Vincetoxicum hirundinaria*), *nyúlárnyék* (*Asparagus officinalis*), *sátoros margitvirág* (*Tanacetum corymbosum*), *tarka koronafürt* (*Coronilla varia*). Fontos rovarfaja: *erdélyi futrinka* (*Carabus hampei*), *dacikus elem*, HD Annex II-es faj.

Ezüsthárs kocsánytalan-dárdáskarjű tölgyes a szurdok K-ÉK-i kitettségű, erodált lejtőin. Lombkoronaszintje fajszegény, a *kocsánytalan* (*Quercus petraea* subsp. *petraea*) és *dárdáskarjű tölgy* (*Qu.*

petraea subsp. *dalechampii*) alárendeltté válik az ezüsthárssal (*Tilia tomentosa*) szemben, rajtuk kívül az erdőt néhány szál gyertyán (*Carpinus betulus*) és mezei juhar (*Acer campestre*) alkotja. Lágyszárú szintje gyér, páfrányok (hólyagpáfrány - *Cystopteris fragilis*, erdei és tuskés pajzsika - *Dryopteris filix-mas*, *D. carthusiana*, hölgyharaszt - *Athyrium filix-femina*, édesgyökerű páfrány - *Polypodium vulgare*) ill. árnyéktűrő lágyszárúak (berki szellőrózsa - *Anemone nemorosa*, erdei gyömbérgyökér - *Geum urbanum*, kapotnyak - *Asarum europaeum*) alkotják. A meredek oldalak talaja erodált, sekély termőrétegű; a szurdok alján nitrogénben gazdag üledék halmozódik fel. Az élőhely értékét a ritka növényfajok (l. fent) mellett a kárpáti jellegű csigafajok előfordulása adja meg (kárpáti kékcsiga - *Bielzia coerulans*, több orsócsiga-faj: *Balea stabilis*, *Clausilia pumila*, *Laciniaria plicata*, *Perforatella dibothryon*, *P. vicina*, *Ruthenica filograna*). Jellemző rovarok: a dacikus erdélyi futrinka (*Carabus hampei*) és a fakorhadék-lakó lapos kékfutrinka (*C. intricatus*). Ez a terület egyik legértékesebb társulás-típusa.

Kocsánytalan-dárdáskaréjú tölgyes, K–ÉK kitettségű fajszegény állomány, az országhatár mellett. Állományalkotó a kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea* subsp. *petraea*), jelentős dárdáskaréjú tölgy (*Qu. petraea* subsp. *dalechampii*) részesedéssel. Egyéb elegefa alig van. Tarvágás után felnőtt, sűrű állomány. Cserjeszintje csak a szegélyeken van: egybibéjű és cseregalagonya (*Crataegus monogyna*, *C. oxyacantha*), kökény (*Prunus spinosa*), fagyal (*Ligustrum vulgare*), veresgyűrű som (*Cornus sanguinea*). Lágyszárú szintje gyér, ligeti perjés (*Poa nemoralis*) típusú. Fontos fajok: bükkös-sás (*Carex pilosa*), egyvirágú gyöngyperje (*Melica uniflora*), erdei ibolya (*Viola sylvestris*), fehér pimpó (*Potentilla alba*), a szegélyben fürtös veronika (*Pseudolysimachion paniculatum* subsp. *foliosum*) kónya harangvirág (*Campanula rapunculoides*), sárga gyűszűvirág (*Digitalis grandiflora*). A fagyalban gazdag szegélyen él az Élőhely Irányelv II. Függeléke alapján védett díszes tarkalepke (*Euphydryas maturna*) kis populációja.

Tatárjuharos kocsánytalan-dárdáskaréjú tölgyes, löszleplel borított rioliton, DK–ÉK kitettségben, a kőbányától D-re. Uralkodó fafajok: kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea* subsp. *petraea* - állományalkotó) ill. dárdáskaréjú tölgy (*Q. petraea* subsp. *dalechampii* – az előbbivel együtt, hibridekkel). Az állomány sokfajú, elegey: ezüsthárs (*Tilia tomentosa* - kevés), kislevelű hárs (*T. cordata* - kis csoportokban), mezei juhar (*Acer campestre* - kevés), mezei szil (*Ulmus campestris*), barkócaberkenye (*Sorbus torminalis* - különböző korú egyedek, újulata erős). A cserjeszint sűrű, fajgazdag; uralkodó a tatárjuhar (*Acer tataricum*); egybibéjű és cseregalagonya (*Crataegus monogyna*, *C. oxyacantha*), kökény (*Prunus spinosa*), veresgyűrű som (*Cornus sanguinea*), bibircses kecskerágó (*Euonymus verrucosus*), ostorména (*Viburnum lantana*) stb. Dús a cserjeköpenye és fejlett a sarjtelep-szegély (pl. bérci és pirosos here - *Trifolium alpestre*, *T. rubens*, erdei lednek - *Lathyrus silvestris*, fehér zanót - *Cytisus albus*, feketéllő zanót - *Lembotropis nigricans*, fürtös és osztrák veronika - *Pseudolysimachion paniculatum*, *P. austriacum*, magyar macskamenta - *Nepeta pannonica*, magyar repcsény - *Erysimum odoratum*, piros gólyaorr - *Geranium sanguineum*), de az erdő belsejében is sok a melegkedvelő és a tatárjuharos tölgyesekre jellemző faj (fekete lednek - *Lathyrus niger*, erdei gyöngyköles - *Buglossoides purpureo-coerulea*, orvosi salamonpecsét - *Polygonatum odoratum*, bársonyos tüdőfű - *Pulmonaria mollissima*, vitéz bükköny - *Vicia cassubica*). Állatvilágának jellemző tagja az erdélyi futrinka (*Carabus hampei*). Az erdőszegély melegigényes ill. kontinentális elterjedésű rovarok élőhelye, pl. déli repülőszöcske (*Phaneroptera nana*), hegyi énekeskabóca (*Cicadetta montana*), ezüstös-nagypettyesboglárlárka (*Maculinea arion ligurica*), bükköny-boglárlárka (*Polyommatus amandus*), kis fehérsávoslepke (*Neptis sappho*), kökény- és fekete övesbagolylepke (*Catocala fulminea*, *Catephia alchymista*). Értékes élőhely, több tekintetben a maradványjellegű kerecsendi lösztölgyeshez hasonló.

Melegkedvelő, cserjés-magaskórós erdőszegély-társulások. Társulástani lag bonyolultak; mert bár önálló szerkezeti egységet alkotnak, növényzetükben a tatárjuharos tölgyesek fajai uralkodnak. Legfontosabb cserjéi: tatárjuhar (*Acer tataricum*), egybibéjű és cseregalagonya (*Crataegus monogyna*, *C. oxyacantha*), kökény (*Prunus spinosa*), fagyal (*Ligustrum vulgare*), veresgyűrű som (*Cornus sanguinea*), bibircses kecskerágó (*Euonymus verrucosus*). A jellemző lágyszárúak sarjtelep-alkotók pl. a bérci here (*Trifolium alpestre*), erdei gyöngyköles (*Lithospermum purpureo-coeruleum*), fekete lednek (*Lathyrus niger*), feketéllő zanót (*Lembotropis nigricans*), piros gólyaorr (*Geranium sanguineum*), vitéz bükköny (*Vicia cassubica*), vagy magaskórós termetűek buglyas és szarvas kocsord (*Peucedanum alsaticum*, *P. cervaria*). Rovarviláguk gazdag, az előző erdőtípus szegélyéhez hasonló. További lényeges fajok: fecskefarkú- és kardoslepke (*Papilio machaon*, *Iphiclydes podalirius*), kökény- és nyírfa-csücskösllepke (*Satyrion spini*, *Thecla betulae*), málna-gyöngyházlepke (*Brenthis daphne*).

Üde magaskórós erdőszegély-társulások. K-ÉK-i kitettségű, árnyékos erdőszeleken kialakult, hegyperemi-völgyalji helyzetű, üde termőhelyű, fajgazdag társulások. Bővelkednek az Alföldön ritka, dombosági-középhegységi területekre jellemző fajokban, pl. bakfű (*Betonica officinalis*), bihari csomolya (*Melampyrum bihariense*), borzas deréce (*Epilobium hirsutum*), enyves zsálya (*Salvia glutinosa*), erdei lednek (*Lathyrus sylvestris*), erdei tisztesfű (*Stachys sylvatica*), fehér árvacsalán (*Lamium album*), fodros gólyaorr (*Geranium phaeum*), göcsös görvélyfű (*Scrophularia nodosa*), hosszúlevelű veronika (*Veronica longifolia*), illatos baraboly (*Chaerophyllum aromaticum*), medvetalp (*Heracleum sphondylium*), podagrafű (*Aegopodium podagraria*), szegfűbogyó (*Cucubalus baccifer*) stb. Kárpáti jellegű csigák és dacikus rovarfajok élőhelye: erdélyi virágszöcske (*Leptophyes discoidalis*), erdélyi tarsza (*Isophya stysi*), erdélyi kurtaszárnyú-szöcske (*Pholidoptera transylvanica*), vöröslábú hegyisáska (*Odontopodisma rubripes*), az utóbbi három faj védelmét az Élőhely Irányelvek Annex II is előírja.

Tövískes-cserjések: változatos növényzetű állományok, mert a korábban művelt területek (főként szőlők és gyümölcsösök) becserjésedésének különböző mértékben előrehaladt stádiumait képviselik, sziklás gyepp-zárványokkal. A sűrű cserjéseket főleg kőköny (*Prunus spinosa*), vadrózsák (*Rosa spp.*), szeder (*Rubus spp.*), veresgyűrű som (*Cornus sanguinea*) alkotják. A gyepek foltokkal változó részek fajgazdagabbak, száraz gyepekre jellemző fajok előfordulásaival: aranyvessző (*Solidago virga-aurea*), bablevelű varjúháj (*Sedum maximum*), barátságfű (*Dianthus carthusiana*), bérci és hegyi here (*Trifolium montanum*, *T. alpestre*), borzas és kardos peremizs (*Inula hirta*, *I. ensifolia*), hasznos földitömjén (*Pimpinella saxifraga*), kárpáti méhfű (*Melittis carpathica*), macskafarkú- és kosbor-veronika (*Pseudohysimachion spicatum* & *orchideum*), méreggyilok (*Vincetoxicum hirundinaria*), német rekettye (*Genista germanica*), sárga gyűszűvirág (*Digitalis grandiflora*). Mint jellemző, EU-szinten védett rovarfajok élőhelye (pl. erdélyi kurtaszárnyú-szöcske, vöröslábú hegyisáska, ezüstös-nagypettyesboglárfka) és mint madár-élőhely (karvalyposzáta, tövisszúró gébics) természetvédelmi szempontból jelentős.

Sziklagyep-sziklafüves lejtő, sztyeprét mozaikok D-DK és K-i kitettségű lejtőkön. Pusztai és vékony csenkesz (*Festuca rupicola*, *F. valesiaca*), prémes gyöngyperje (*Melica ciliata*), deres tarackbúza (*Agropyron intermedium*) és tollas szálkaperje (*Brachypodium pinnatum*) a gyeppalkotó, de benyomul a zavarásjelző siska nádtippán (*Calamagrostis epigeios*). Számos pillangósvirágú (bérci, hegyi és vöröslő here - *T. alpestre*, *T. montanum*, *T. rubens*, erdei lednek - *Lathyrus sylvestris*, édesgyökerű csüdfű - *Astragalus glycyphyllus*, fehér zanót - *Cytisus albus*, feketéllő zanót - *Lembotropis nigricans*, keskenylevelű bükköny - *Vicia tenuifolia*, selymes dárdahere - *Dorycnium germanicum*, tarka koronafürt - *Coronilla varia*) és fészekvirágzatú (aranyfürt ősziróza - *Aster linosyris*, borzas-, fűzlevelű- és kardos peremizs - *Inula hirta*, *I. salicina*, *I. ensifolia*, festő pipitér - *Anthemis tinctoria*, közönséges bábakalács - *Carlina vulgaris*, vastövű és tuskés imola - *Centaurea scabiosa*, *C. spinulosa*), több harangvirágféle (buglyas, baracklevelű, csomós és hosszűzfűzérű harangvirág - *Campanula patula*, *C. persicifolia*, *C. glomerata*, *C. macrostachya*) és ernyősvirágzatú (buglyas és szarvas kocsord - *Peucedanum alsaticum*, *P. cervaria*, hasznos földitömjén - *Pimpinella saxifraga*, tömjénillat - *Libanotis pyrenaica*) fordul elő. A mérsékelt üde foltokon él a védett agárkosbor (*Orchis morio*), a mezei és a dunai szegfű (*Dianthus deltoides*, *D. collinus*), míg a sziklásabb részekre a barátságfű (*D. carthusiana*) jellemző. A sziklagyep-élőhelyek mint rovar- (imádkozó sáska, hegyi énekeskabóca, kardosleplek, nagyszemes-boglárfka - *Scolitantides orion*) és madárélőhelyek (rozsdás és cigány csaláncsúcs - *Saxicola rubetra*, *S. torquata*, bajszos sármány - *Emberiza cia*) is jelentősek.

Különböző jellegű és állapotú *gyepp-társulások*, *mesgyék*, *gyepes teraszok* stb. a hegyi platóján, illetőleg a felhagyott és a működő kőbánya peremein, közelítően sík helyzetben. Állapotuk a zavarás, degradáció mértékétől függően nagyon eltérő. A felhagyott kőbánya peremeinek gyepei kevésbé zavartak, de fajszegények, erodált jellegük és az alapkőzet erősen savas kémhatása miatt (abauji galaj - *Galium mollugo ssp. abaujense*, apró sóska - *Rumex acetosella*, bablevelű és hatsoros varjúháj - *Sedum maximum*, *S. sexangulare*, enyveszegfű - *Viscaria vulgaris*, ezüstös és egyenes pimpó - *Potentilla argentea*, *P. recta*, közönséges ínfű - *Ajuga genevensis*, stb.). A fali gyík (*Podarcis muralis*), zöld gyík (*Lacerta viridis*) rézsikló és más napfény- és hőigényes fajok élőhelye. Korábban a keresztes viperát (*Vipera berus*) is megfigyelték itt. A működő bányaperem gyepei, főleg a DK-K-i kitettségű tölgyes szomszédságában helyenként fajgazdagok. Az állandó zavarás ill. területvesztés ellenére is több, a száraz gyepekre és erdő-szegé-

lyekre jellemző faj fordul elő bennük (aranyfűrt őszirózsa - *Aster linosyris*, barátságzsefű - *Dianthus carthusianorum*, bérci és hegyi here - *T. alpestre*, *T. montanum*, borzas és kardos peremizs - *Inula hirta*, *I. ensifolia*, buglyas és szarvas kocsord - *Peucedanum alsaticum*, *P. cervaria*, erdei lednek - *Lathyrus sylvestris*, édesgyökerű csüdfű - *Astragalus glycyphyllus*, feketéllő zanót - *Lembotropis nigricans*, baracklevelű harangvirág - *Campanula persicifolia*, piros gólyaorr - *Geranium sanguineum*, selymes dárdahere - *Dorycnium germanicum*, tarka koronafűrt - *Coronilla varia*, stb.). A rovaregyüttesek összetétele az előző élőhelyéhez hasonló. A kőbánya körül gyakran megfigyelhető a vörös vércse (*Falco tinnunculus*) és a holló (*Corvus corax*). Fajszegényebbek a felhagyott és művelt szőlők mesgyéi és teraszrézsúi, élőviláguk az erős zavarás miatt elszegényedett.

Degradált nedves és félszáraz gyepek és és ruderális társulások, gyomosodott legelők a hegy lábánál. Különböző jellegű irtásterületek és parlagok másodlagos szukcessziójával jöttek létre. Növényzetük a talaj nedvességétől és a degradáció mértékétől függően változó. Jellemző foltokat az alábbi növényfajok alkotnak: mezei és szürke aszat (*Cirsium arvense*, *C. canum*), útszéli bogáncs (*Carduus acanthoides*), gyalogbodza (*Sambucus ebulus*), nagy csalán (*Urtica dioica*), siska nádtippan (*Calamagrostis epigeios*). A kevésbé degradált gyeprészetek jellemző fajai: buzérképű és tejoltó galaj (*Galium rubioides*, *G. verum*), csalánlevelű harangvirág (*Campanula trachelium*), jakabnapj aggófű (*Senecio jacobaea*), koloncos legyezőfű (*Filipendula vulgaris*), likacsos orbáncfű (*Hypericum perforatum*), réti margitvirág (*Chrysanthemum leucanthemum*), szúnyoglábú kakukkszegfű - *Lychnis flos-cuculi*, vesszős kutyatej (*Euphorbia virgata*), franciaperje (*Arrhenaterum elatius*), pillás szálkaperje (*Brachypodium pinnatum*), réti csenkesz (*Festuca pratensis*) stb. A jobb állapotú foltok a gyeplakó és a magaskórósokra jellemző egyenesszárnyúak (pl. erdélyi virágszöcske, erdélyi tarsza, zöld lomboszöcske, erdélyi kurtaszárnyú-szöcske, Roesel-rétiszöcske, vöröslábú hegyisáska, aranyporos rétisáska, hegyi tarlósáska stb.) és védett lepkefajok (farkasalmalepke - *Zerynthia polyxena*, fecskefarkú lepke - *Papilio machaon*, nagy tűzlepke - *Lycaena dispar rutila*, ezüstös nagypettyesboglárka - *Maculinea arion ligurica*, északi gyöngyházlepke - *Brenthis ino*) fontos élőhelyei. Ezért degradált állapotuk ellenére is figyelmet érdemelnek; megfelelő kezelésük elkezdődött; ez a degradációs folyamatok leküzdése érdekében fontos. A cserjésekkel, fasorokkal szegélyezett legelők gyepeiben csekély számban előfordul a fűrj (*Coturnix coturnix*) és az egyre ritkább fogoly (*Perdix perdix*); gyakori a fácán (*Phasianus colchicus*). A legelők számos ragadozómadár (egerészölyv - *Buteo buteo*, néha pusztai ölyv - *Buteo rufinus* és kígyászölyv - *Circaetus gallicus* is) fontos táplálkozóhelyei. A Sár-virág nedves rétjei, mint a fokozottan védett haris (*Crex crex*) élőhelyei jelentősek.